

Poliittista metadiskurssia – eräs odyssia?

Virittäjässä 4/1992 julkaistiin kaksi artikkelia ja yksi kirjallisuusarvostelu ns. akateemisesta metadiskurssista (Luukka 1992; Salmi-Tolonen 1992; Siirainen 1992). Esiiteltyään ja arvioituaan Minna-Riitta Luukan tutkimusta suomenkielisistä tieteellisistä teksteistä Mari Siirainen jää kaipailemaan vertailuaineistoa. Vasta sitten tiedettäisiin, miten tieteellisen tekstin metadiskurssi eroaa muunlaisesta tekstistä. Itse tutkin parikymmentä vuotta sitten politiikan kieltä osin samoista lähtökohdista, vaikka metadiskurssin käsitettä ei tuolloin juuri tunnettu (Savolainen 1974). Tein työtäni omin päin ja ilman ohjausta toisenlaisessa tutkimusilmastossa, eikä tutkimuksestani tullut mitään tieteellistä läpimurtoa. Vuosien kuluessa olen huomannut vain yhden viittauksen työhöni (Pietilä 1986: 51).

Termillä metadiskurssi Luukka tarkoittaa kaikkea sitä, mikä tekstissä ei ole »itse asiaa»: tekstuaalisia kommentteja, modaali-

sia ja asenteita osoittavia elementtejä sekä tekstin tuottajan ja vastaanottajan esiintuomista tai häivyttämistä tekstissä. Nämä ovat siis elementtejä, jotka strukturoivat tekstiä, osoittavat asenteita, pitävät yllä vuorovaikutusta ja ohjailevat tilannetta. Tieteellisessä tekstissä tuntuu olevan enemmän varmuusasteen lieventimiä ja tekstin tuottajan häivytystä kuin teksteissä yleensä. Syynä on Luukan mukaan ns. akateeminen kohteliaisuus, joka mm. edellyttää, ettei omia tutkimustuloksia saa esittää liian varmoina ja että pitää olla objektiivinen ja vaatimaton. – Luulen itse rikkoneeni taitamattomuuttani juuri näitä periaatteita puheena olevassa yrityksessäni, mikä heijastui myös saamastani palautteesta.

Aineistonani olivat vuoden 1972 eduskuntavaaleja edeltäneet television vaalitentit. Ohjelmasarjan yhtenäinen järjestely teki mahdolliseksi puolueiden puheenvuorojen systemaattisen vertailun. Kukin puolue oli omassa ohjelmassaan muiden puolueiden tentittävänä, jolloin kysyjillä oli ohjelmäsääntöjen mukaan 45 sekuntia aikaa kysymyksen esittämiseen, minkä jälkeen vastaajat saivat vastata kahden minuutin ajan. Tämän jälkeen kysyjillä oli mahdollisuus lisäkysymykseen, jonka tuli liittyä varsinaisen kysymyksen aihepiiriin. Viimeinen sananvuoro kuului sääntöjen mukaan vastaajille; kutakin puoluetta edusti vuorollaan kolme vastaajaa, kysyjä oli yksi kustakin kahdeksasta muusta puolueesta.

Puheaktit viestinnän perusyksikköinä

Teoreettiseksi lähtökohdakseni otin yltiöpäisyyttäni eräiden kielifilosofien kehittämän puheaktiteorian. John R. Searlen (1969) mukaan kielellisen viestinnän yksikkö ei ole symboli, sana tai lause eikä edes niiden merkki, vaan *puheakti*: toimenpide jolla tuotetaan tietystä tilanteesta lausemerkki. Siksi lauseiden merkityksen tutkiminen ei periaatteessa ole erillään puheaktien tutkimisesta. Searle erottaa puheaktin tuottamisessa seuraavat osat: a) sanojen (morfeemien, lauseiden) ilmaiseminen, b)

Keskustelua

referointi ja predikointi eli proposition tuottaminen, c) väittäminen, kysyminen, käskeminen, lupaaminen jne. eli illokutiivisen aktin tuottaminen. Searle tähdentää, etteivät nämä osat tietenkään ole erillisiä toimintoja, vaan asia on ymmärrettävä mieluummin niin, että suorittaessaan illokutiivisen aktin puhuja teon luonteen johdosta joutuu tuottamaan proposition ja ilmaisemaan sen.

Searlen mukaan on tärkeää erottaa toisistaan *propositio* ja *proposition tuottaminen*, koska sama propositio voi sisältyä erityyppisiin illokutiivisiin akteihin. Lauseen syntaktisesta rakenteesta on erotettavissa kaksi elementtiä: *propositiosisällön indikaattori* ja *illokutiivisen voiman indikaattori*. Illokutiivinen voima voidaan aina ilmaista pintarakenteensa eksplisiittisesti ns. performatiiviverbillä (esim. *vätän, lupaan, vaadin*), mutta usein se käy ilmi kontekstista, jolloin indikaattoreja ovat sanajärjestys, painotus, intonaatio, tauotus sekä verbien modus. Searle havainnollistaa illokutiivisten aktien käsitettä kaavalla F(p). Siinä variaabeli F tarkoittaa illokutiivista voimaa ja variaabeli p propositiosisältöä.

Analyysissäni tulin samastaneeksi illokutiivisen voiman ja modaalisuuden. Modaalili-ilmausten luokituksessa lähdin liikkeelle J. L. Austinin (1965) esittämästä puheaktien yleisluokituksesta, joka perustuu performatiiviverbien tunnistamiseen. Austin jakaa puheaktit seuraaviin viiteen yleisluokkaan: 1) verdiktiivit (arvioinnit), 2) eksersitiivit (vaikuttamisilmaukset), 3) kommissiivit (lupaukset), 4) behabitiivit (tunneilmaukset) ja 5) ekspositiivit (mm. selitykset).

Verdiktiivit ovat arviointeja. Olennaista on se, että niissä annetaan jostakin asiasta päätös, tuomio, josta ei voida olla täysin varmoja. Verdiktiiveillä on ilmeisiä liittyviä toden ja epätoden kanssa samoin kuin luotettavuuden ja epäluotettavuuden, rehellisyyden ja epärehellisyyden kanssa. Austinin esimerkkejä ovat mm. *pitää jonakin, tulkita joksikin, arvioida, pitää varmana*.

Eksersitiivit ovat vallan, oikeuksien tai vaikuttamisen harjoittamista, käyttöä. Eksersitiivit ilmaisevat päätöstä jonkin toiminnan puolesta tai sitä vastaan; ne ilmaisevat

vaatimusta, että jonkin asian täytyy olla niin ja niin. Ne eroavat tässä suhteessa verdiktiiveistä, jotka ovat arviointeja, että jokin asia on niin ja niin. Eksersitiivien johdosta toisten ihmisten saattaa olla pakko tai lupa tai luvaton tehdä tiettyjä tekoja. Eksersitiivejä ovat mm. määrääminen, vaatiminen, neuvominen, varoittaminen.

Kommissiiveille on tyypillistä lupauksen tai muunlaisen sitoumuksen antaminen; ne velvoittavat puhujaa johonkin. Austin lukee kommissiiveiksi myös aikomuksia koskevat julistukset ja ilmoitukset, jotka eivät ole suoranaisia lupauksia, sekä myös epämääräiset kannattamiset ja puolelle asettumiset. Kommissiiveilla on Austinin mukaan ilmeisiä yhtymäkohtia verdiktiiveihin ja eksersitiiveihin. Ne ovat usein lähellä deskriptiivejä; toisena äärimmäisyytenä puhuja voi pelkästään ilmoittaa, että hänellä on jokin aikomus, mutta hän voi myös vakuuttaa tai julistaa tarkoituksensa tai päätöksensä, jolloin se velvoittaa häntä siihen, mitä hän on luvannut.

Behabitiivit ovat sekalainen ryhmä, jolla on tekemistä asenteiden, tunteiden purkauksen ja sosiaalisen käyttäytymisen kanssa. Austinin esimerkkejä ovat mm. anteeksi-pyynnöt, onnittelet, kiitokset, valittelut, toivomukset, manaukset. Behabitiiveilla on ilmeisiä yhtymäkohtia sen kanssa, että puhuja pelkästään ilmoittaa tai kuvaa, mitkä hänen tunteensa ovat, mutta ne voidaan Austinin mukaan pitää erillään tällaisesta pelkästä ekspressiivisyydestä. Behabitiiveilla on läheisiä yhtymäkohtia varsinkin eksersitiiveihin, sillä esim. hyväksyminen voi olla toisaalta arvovalan käyttämistä, toisaalta emotiivinen reagointi johonkin. Muita rajatapauksia ovat Austinin mukaan esim. suosittelu ja protestoiminen.

Ekspositiivit selventävät sitä, miten puhujan ilmaukset sopivat argumentoinnin tai keskustelun kulkuun, kuinka sanoja käytetään, tai ne ylipäänsä järjestävät ja selventävät viestintää. Keskeisimpiä ovat Austinin mukaan ilmoittaminen, myöntäminen, kiistäminen, korostaminen, kysyminen ja vastaaminen, jotka liittyvät kiinteästi puhetilanteeseen ja puhekumppanien vuoro-

vaikutukseen. Ekspositiivit ovat sangen laaja ryhmä, joilla myös on ilmeisiä yhtymäkohtia muihin puheaktien lajeihin.

Modaalilauseiden runsaus puhekielen piirteinä

Jo aineistoni alustavassa tarkastelussa kävi ilmi, että puhujat toivat mielellään modaaliset kannanotonsa ilmi erillisen lauseen muodossa. Nimitin näitä indikaattoreita modaalilauseiksi siksi, että ne sisältävät verbin finiittimuodon, ja modaalilauseiksi siksi, että ne ovat operaattoriteltävältään rinnastettavissa modaaliverbeihin ja modaaliverbeihin, joskus jopa morfologisiin verbimoduksiin. Modaalilauseiden runsaus oli siis aineistolleni ominaista: noin neljäsosa vaalitenttien kaikista lauseista tuli kirjatuksi johonkin modaalilauseiden sisältöluokkaan. Vastauspuheenvuoroissa modaalilauseita oli enemmän kuin kysymyspuheenvuoroissa, minkä arvelin johtuvan siitä, että vastauksia ei ollut voitu valmistella ennalta niin paljon kuin kysymyksiä ja ne olivat siksi analyyttisempiä ja väljempää. Kaikkiaan modaalilauseita oli tutkimukseni mukaan kysymyspuheenvuoroissa 1,0 ja vastauspuheenvuoroissa 1,2 virkettä kohden. Virkkeen keskipituudeksi sain kysymyspuheenvuoroissa 2,2 ja vastauspuheenvuoroissa 2,8 lausetta.

Verdiktiveiksi luokittelin sellaiset modaaliset kannanotot, joissa puhuja ilmaisi käsityksensä sanomansa varmuudesta tai todenperäisyydestä. Asennoituminen ilmeni tällöin etupäässä siten, että puhuja esitti väitteensä joko 1) varmana (ehdottomana, itsestään selvänä, yleisesti hyväksyttynä jne.), 2) luultavana (todennäköisenä, mahdollisena jne.) tai 3) ehdollisena. Esimerkkejä melko selvistä tapauksista:

- 1.1 *Minä olen aivan varma*, että eräissä täysin perustavaa laatua olevissa kohdissa nämä ohjelmat poikkeavat toisistaan.
- 1.2 *On hyvin todennäköistä*, että kristillinen kasvatusta kouluissa tulee

mahdottomaksi, mikäli luovutaan tunnustuksellisesta uskonnonopeutuksesta.

- 1.3 Tämä rahastokysymys ei *kenties* ole niin yksinkertainen, kuin SMP tämän asian näkee.
- 1.4 *Saattaa* syntyä pysyvä parlamentaarinen kriisi, jos tällä tavalla aiotte edetä.
- 1.5 Oletteko te jälleen lakkoa vastaan, *jos nyt kävisi niin*, että pankkivirkailijat menisivät työtaisteluun.

Eksersitiiveiksi luokittelin sellaiset kannanotot, jotka ilmaisivat puhujan päätöstä jonkin toiminnan puolesta tai sitä vastaan. Asennoituminen ilmeni tällöin etupäässä siten, että puhuja ilmaisi jonkin asian suhteen 1) vaatimusta (halua, tahtoa, kannatusta) tai 2) vastustusta (haluttomuutta, kannatuksen puutetta). Tyypiesimerkkejä:

- 2.1 *Me vaadimme*, että elintarvikkeiden kuluttajahintoja ei koroteta.
- 2.2 *Me vastustamme tuota*, mitä te esitte.
- 2.3 Elinkeinoelämää, nimenomaan viennin edistämistoimintaa *pitäisi* tehostaa nykyisestään.
- 2.4 Terveys on jokaiselle niin tärkeä asia, että sen hoitaminen *ei saa* olla riippuvainen ihmisen varallisuudesta.

Kommissiiveiksi luokittelin kannanotot, joissa puhuja ilmaisee sanomansa suhteen aikomusta, lupaus tai vakuutusta. Jotta ilmaus olisi lupaus, ei riitä, että ilmaus täyttää tietyt syntaktiset ehdot. Lisäksi täytyy vallita mm. seuraavat edellytykset (Searle mts. 57 – 61):

- Ilmauksen propositioisisältö koskee puhujan tulevaa toimintaa.
- Puhuja tietää, että toiminta on kuulijalle mieleinen.
- Puhujalle ja kuulijalle ei ole itsestään selvää, että puhuja suorittaa tämän toiminnan tapahtumain normaalissa kullussa.
- Puhuja aikoo suorittaa lupaamansa teon, mikäli lupaus on vilpittön.
- Puhuja tietää, että lupaus velvoittaa häntä.

Keskustelua

Esimerkkejä:

- 3.1 *Olemme aina valmiit* kehitysalueen köyhän puolesta – – yhteistyöhön – – . *Vakuutan tämän tässä koko Suomen kansan edessä.*
- 3.2 *Me* kyllä omalta osaltamme *olemme valmiit* myötävaikuttamaan, että tariffikysymykset ratkaistaisiin mahdollisimman nopeasti.
- 3.3 Sosiaalidemokraatit *eivät tule* olemaan mukana asettamassa kansalle, palkansaajille, 600 miljoonan verolaskua.

Behabitiiveiksi luokittelin sellaiset kannanotot, joissa puhuja ilmaisi sanomansa sisällön suhteen 1) positiivisia emootioita kuten iloa, kiitollisuutta, uskoa, luottamusta, toivoa, tai 2) negatiivisia emootioita kuten valittamista, pahoittelua, paheksuvaa ihmetelyä. Esimerkkejä:

- 4.1 Jos nyt on herätty tässä asiassa, *me vain iloitsemme siitä ja kiitämme Jumalaa*, jos näin on.
- 4.2 Mutta *onneksi* eduskunnassa sattui olemaan sekä pienviljelijä- että kehitysalueystävällinen enemmistö sillä kertaa.
- 4.3 Me emme hyväksy sopimattomia ja rääväämistä – – radiossa, sopimattomuuksia, joita on *ikävä kyllä* esiintynyt.

Ekspositiiveiksi luokittelin eräiden modaaliadverbien lisäksi kaikki sellaiset lauseet, joissa puhuja kommentoi omaa tai keskustelukumppanin puhetta esittämättä mitään sellaista kannanottoa, joka olisi voitu kirjata johonkin edellisistä kategorioista. Ekspositiivien tärkeimmiksi alalajeiksi tulivat täten kannanotot ja kommentit, joissa puhuja 1) myöntää sanotun paikkansapitävyyden, 2) kieltää, kiistää sanotun todenperäisyyden, 3) kysyy, tiedustelee jotakin, 3) sanoo, ilmoittaa, toteaa, huomauttaa, korostaa, muistuttaa, siteeraa jotakin, siirtyy asiasta toiseen yms. Tyypillisiä tapauksia:

- 5.1 *On totta*, että SMP panee omistusasunnon etusijalle – – . *Mutta me*

myönnämme ja tunnustamme, että tarvitaan myös vuokra-asuntoja.

- 5.2 *Tämä ei pidä paikkaansa*, että meillä ei ole ideologiaa, sillä meidän ideologiamme tosiaankin rakentuu kristinuskon varaan – – . *Siis ei ole niin*, että me vasta täällä luomme kristillisen puolueen linjaa – – .
- 5.3 *Kysyn*, miksi te Kokoomuksessa olette vuodesta vuoteen järjestelmällisesti tukeneet tätä politiikkaa viljelijäväestön hävittämisestä – – .
- 5.4 *Siis toistan*, vähän yli 400 miljoonaa esitimme – – ja *huomautan*, että nyt on kassaan kertynyt lähes tuhat miljoonaa – – ylimääräistä rahaa – – .

SMP – vakuuttelemtta varmin

Noin neljannes vaalitenttien kaikista modaali-ilmauksista tuli kirjatuksi verdiktiiveiksi, joissa siis otettiin kantaa sanoman varmuuteen. Vajaa viidennes oli eksersitiivejä eli kannanottoja jonkin asian puolesta tai sitä vastaan. Muodollisia lupauksia eli kommissiiveja oli hyvin vähän. Behabitiivien eli tunneilmausten osuus oli alle kymmenen prosenttia. Noin puolet modaaleista oli ekspositiiveja eli erilaisia selvittelyjä.

Poliittisten ryhmien väliset erot ilmenivät selvimmin siten, että vasemmistopuolueiden vastaajat vakuuttelivat eniten sanomansa varmuutta. Tahdonilmauksia esittivät eniten silloiset pääoppositiopuolueet Kokoomus ja Suomen Maaseudun Puolue sekä hallituspuolueista Liberaalinen Kansanpuolue. Tunnesuhtautuminen ja tahdonilmausten vähyys näytti olevan ominaista etenkin Keskustapuolueen ja Kristillisen Liiton vastaajille.

Kaikkein varmimmin tai vakuuttavimmin vaalitentteissä päätelin esiintyneen SMP:n edustajien, jotka samalla kun käyttivät eniten indikatiivimuotoa ottivat absoluuttisesti ja suhteellisesti vähiten kantaa sanomansa todenperäisyyteen. Tällaisen »varmuuden» voi päätellä olevan yhteydessä siihen puheen yleiseen periaatteeseen, että suoraa tietoa, johon ei liity mitään perusteluja, on to-

tuttu arvostamaan enemmän kuin esim. päättelyyn perustuvaa tietoa (Karttunen 1972).

Oma lukunsa olisi vielä se, että yritin luokitella propositiot merkityksensä suhteen kahteen kategoriaan: *designatiivisiin* eli to-teaviin ja *appraisiivisiin* eli arvioiviin. Termit ovat peräisin Charles Morrisin (1955) semioottisesta systeemistä. Työni tarkastajien mielestä varsinkin tällä kohtaa tulkin-tojeni evidenssi jäi lingvistikelta kannalta osoittamatta, vaikka minun myönnettiin tavoittaneen näkökohdan, jolla on relevanssia poliittisen kielenkäytön tutkimuksessa.

Vielä pari vuotta sitten tunsin piston sydämessäni lukiessani Auli Hakulisen tutkimusta Suomalaisen keskustelun keinoja I (1989). Alkuun tekijä on kirjannut kokemuksia »sellaisista harharetkistä tai tuloksettomista yrityksistä», joita hänen työryhmänsä oli tehnyt lähtiessään tarkastelemaan aineistoa valmiista kielenulkoisista kategoriaista käsin. Yleisemminkin funktionaaliset diskurssikuvaukset ovat Hakulisen mukaan kahlinneet tutkimusenergiaa lyömällä ennakoita liiaksi lukkoon sellaista, mihin vasta pitäisi tutkimuksella päätyä.

Tuon jos olisin aikoinani tiennyt, en olisi ryhtynyt heti puheaktien systemaattiseen luokitteluun, vaan olisin rauhassa syventynyt modaalisuuden ilmenemismuotojen kvantitatiiviseen tarkasteluun aineistoni pohjalta. Uskon kuitenkin olleeni oikeilla jäljillä, vaikka tulokset jäivät tuolloin julkisesti raportoimatta enkä ole myöhemminkään, tätä kirjoitusta lukuun ottamatta, aiheeseen palannut.

ERKKI SAVOLAINEN

LÄHTEET

- AUSTIN, J. L. 1965: How to do things with Words. Oxford.
 HAKULINEN, AULI 1989: Suomalaisen keskustelun keinoja I. KIELI, Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
 KARTTUNEN, LAURI 1972: Possible and

Must. – Kimball, John P. (toim.): Syntax and Semantics. New York.

LUUKKA, MINNA-RIITTA 1992: Varmuuden kahdet kasvat tieteellisessä tekstissä. – Virittäjä 96: 361 – 379.

MORRIS, CHARLES 1955: Signs, Language and Behavior. New York.

PIETILÄ, VEIKKO 1986: Diskurssianalyysistä. – Tiedotustutkimus 1/86: 48 – 57.

SALMI-TOLONEN, TARJA 1992: Episteeminen modaliteetti tieteellisissä teksteissä. – Virittäjä 96: 380 – 402.

SAVOLAINEN, ERKKI 1974: Television vaalitenttien puheaktit. Semanttinen ja kvantitatiivinen analyysi puheaktien modaalisesta ja propositionaalisesta komponentista. Suomen kielen lisen-siaattiyö. Tampereen yliopisto.

SEARLE, JOHN R. 1969: Speech Acts. Cambridge.

SIIROINEN, MARI 1992: Akateemista tekstiä suomeksi ja englanniksi. – Virittäjä 96: 451 – 455.